

ปัญหาการใช้มาตรการบังคับทางปกครองกับการใช้สิทธิทางศาล เพื่อบังคับตามคำสั่งทางปกครอง¹

ประนิตา จำเนียรพล²

จากการศึกษาเกี่ยวกับการใช้มาตรการบังคับทางปกครองกับการใช้สิทธิทางศาลเพื่อบังคับตามคำสั่งทางปกครอง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความหมาย ประวัติความเป็นมา แนวคิด และทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง รวมถึงการนำคดีขึ้นสู่ศาลปกครองของประเทศไทยและต่างประเทศนั้น พบว่าการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง เป็นการปฏิบัติการทางปกครองอย่างหนึ่งที่มีขึ้นเพื่อให้สามารถบรรลุผลตามนิติกรรมทางปกครองที่ได้มีการออกมาแล้วก่อนหน้านี้³ หรือก็คือการใช้มาตรการบังคับทางปกครองนั้น ต้องมีฐานอำนาจแห่งการบังคับมาจากคำสั่งทางปกครองเสียก่อน ไม่ว่าจะเป็นคำสั่งที่กำหนดให้ชำระเงิน หรือคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วแต่เป็นการใช้อำนาจในการบังคับตามหลักกฎหมายมหาชนที่ได้ให้อำนาจแก่ฝ่ายปกครองในอันที่จะใช้มาตรการบังคับทางปกครองได้ โดยไม่ต้องได้รับความยินยอมจากคู่กรณี และไม่ต้องฟ้องเป็นคดี หรือพึ่งพาอำนาจของศาลเพื่อขอออกคำสั่งบังคับและดำเนินการบังคับคดีอีก เนื่องจากเป็นการบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่ใช้อำนาจทางปกครองของรัฐ หรือที่เรียกกันว่า เอกสิทธิ์พิเศษของฝ่ายปกครอง⁴ โดยมีพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 เป็นกฎหมายที่ได้กำหนดหลักเกณฑ์และขั้นตอนต่าง ๆ สำหรับการดำเนินงานทางปกครองขึ้น⁵ เป็นกฎหมายกลาง และต่อมาได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติฯ ดังกล่าว เมื่อ พ.ศ. 2562 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อปรับปรุงหลักเกณฑ์ในการบังคับทางปกครองให้ชัดเจนและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น⁶ เช่น กำหนดให้เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครอง มีอำนาจในการมีหนังสือสอบถามไปยัง สถาบันการเงิน สหกรณ์ออมทรัพย์ กรมที่ดิน กรมการขนส่งฯ เพื่อสืบหาทรัพย์สินของผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง⁷ รวมถึงได้กำหนดให้สามารถใช้มาตรการบังคับทางปกครองผ่านทางเจ้าพนักงานบังคับคดี ของกรมบังคับคดี⁸ ขึ้นเป็นหลักการใหม่อีกด้วย

¹ บทความนี้เรียบเรียงจากการศึกษาอิสระ เรื่อง ปัญหาการใช้มาตรการบังคับทางปกครองกับการใช้สิทธิทางศาล เพื่อบังคับตามคำสั่งทางปกครอง โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษา คือ รองศาสตราจารย์เรืองยศ แสนภักดี และคณะกรรมการสอบ คือ รองศาสตราจารย์รัล เล็งวิทยา และ รองศาสตราจารย์จุฑพร วงศ์ทองสรรค์

² นักศึกษาปริญญาโท หลักสูตรนิติศาสตรมหาบัณฑิต (บางนา) คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง

³ ชาญชัย แสงศักดิ์, คำอธิบายกฎหมายปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ 31, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2565), หน้า 281

⁴ พนารัตน์ มาศนามดล, กฎหมายปกครอง, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2566), หน้า 46-47

⁵ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539

⁶ หมายเหตุท้ายพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2562

⁷ มาตรา 63/10 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2562

⁸ มาตรา 63/15 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2562

อย่างไรก็ตาม เมื่อได้ทำการศึกษาปัญหาเกี่ยวกับการใช้มาตรการบังคับทางปกครองกับการใช้สิทธิทางศาลเพื่อบังคับตามคำสั่งทางปกครองแล้ว พบว่ายังคงมีปัญหาย่อยหลายประการ สรุปได้ดังต่อไปนี้

ประการแรก ปัญหาการใช้มาตรการบังคับทางปกครองควบคู่กับการฟ้องคดี เพื่อบังคับตามคำสั่งทางปกครอง ซึ่งตามมาตรา 63/6 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมในปี 2562 นั้น กำหนดไว้ว่า

“ บทบัญญัติในหมวดนี้มีมิให้ใช้บังคับกับการบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินหรือให้กระทำหรือละเว้นกระทำในกรณีที่หน่วยงานของรัฐได้ฟ้องคดีต่อศาลและศาลได้มีคำพิพากษาให้ชำระเงินหรือให้กระทำหรือละเว้นกระทำแล้ว

เมื่อศาลได้รับฟ้องคดีตามวรรคหนึ่งไว้แล้ว ห้ามมิให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามส่วนที่ 2 การบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงิน และส่วนที่ 3 การบังคับตามคำสั่งทางปกครอง ที่กำหนดให้กระทำหรือละเว้นกระทำ เว้นแต่จะได้มีการถอนฟ้อง หรือศาลมีคำสั่งจำหน่ายคดีจากสารบบความเพราะเหตุอื่น ทั้งนี้ ไม่กระทบต่อการดำเนินการตามมาตรการบังคับทางปกครองที่เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการไปก่อนที่ศาลได้รับฟ้องคดี และให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามมาตรการบังคับทางปกครอง ในส่วนนั้นต่อไปจนแล้วเสร็จ”⁹ นั้น

โดยเมื่อพิจารณาตามบทบัญญัติดังกล่าวข้างต้นแล้ว จะเห็นได้ว่า การที่ศาลรับฟ้องคดี ไม่เป็นเหตุให้ระงับการดำเนินการตามมาตรการบังคับทางปกครองที่เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการไปก่อนแล้ว กล่าวคือ หากเจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการสืบทรัพย์ ยึดอายัด หรือระงับการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนซึ่งทรัพย์สินของผู้ที่ตกอยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองไว้ก่อนดำเนินการฟ้องคดีแล้วนั้น เจ้าหน้าที่ย่อมสามารถดำเนินการขายทอดตลาดซึ่งทรัพย์สินที่ได้ยึด หรืออายัดไว้ แม้ในขณะที่มีการฟ้องคดีต่อไปได้ ก่อให้เกิดปัญหาว่าหากที่สุดแล้วศาลพิพากษายกฟ้อง หรือพิพากษาให้หน่วยงานได้รับชำระไม่เต็มตามฟ้อง แต่หน่วยงานของรัฐได้มีการบังคับขายทอดตลาดซึ่งทรัพย์สินของผู้ที่ตกอยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง และได้รับเงินไว้เกินกว่าที่ศาลพิพากษาให้แล้วนั้น ย่อมเป็นการยากแก่การแก้ไข หรือดำเนินการติดตามทรัพย์สินให้แก่ผู้ที่ตกอยู่ในบังคับทางปกครอง ก่อให้เกิดภาระ และความเสียหายต่อผู้ที่ตกอยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองเกินสมควร เนื่องจากการใช้มาตรการบังคับทางปกครองโดยการยึด อายัด ระงับการเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนอันเป็นการใช้อำนาจทางปกครอง ตามหลักเอกลักษณ์ของฝ่ายปกครองนั้น กระทบต่อสิทธิของผู้ที่ตกอยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง โดยการจำกัดสิทธิของเจ้าของกรรมสิทธิ์ในอันที่ใช้สอยทรัพย์สินของตน กล่าวคือ นอกจากจะถูกใช้มาตรการบังคับทางปกครองแล้ว คงต้องถูกฟ้องเป็นคดีความให้ต้องชำระเงินในมูลเดิมในคราวเดียวกัน อันเป็นกรณีที่ไม่สอดคล้องกับทฤษฎีว่าด้วยการจำกัดอำนาจของรัฐ ที่มีไว้เพื่อจำกัดอำนาจรัฐ ไม่ให้มากเกินไปจนกระทบต่อสิทธิของผู้ที่อยู่ใต้อำนาจรัฐเกินสมควร รวมถึงหลักความสมควรแก่เหตุ และหลักความได้สัดส่วน เนื่องจากรัฐต้องเลือกมาตรการที่กระทบต่อสิทธิขั้นพื้นฐานอย่างน้อยที่สุด เพื่อให้เป็นการใช้อำนาจรัฐอย่างเป็นธรรมต่อผู้ที่อยู่ใต้การบังคับอีกด้วย

⁹ มาตรา 63/6 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2562

ประการที่สอง ปัญหาอำนาจศาลในการออกคำสั่งบังคับเกี่ยวกับการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง ซึ่งตามมาตรา 63/15 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมในปี 2562 นั้น กำหนดไว้ว่า

“มาตรา 63/15 ในกรณีที่มีการบังคับให้ชำระเงินและคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุดแล้ว หากหน่วยงานของรัฐที่ออกคำสั่งให้ชำระเงินประสงค์ให้เจ้าพนักงานบังคับคดีในสังกัดกรมบังคับคดีดำเนินการบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองดังกล่าว ให้ยื่นคำขอฝ่ายเดียวต่อศาลภายในสิบปีนับแต่วันที่คำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุด เพื่อให้ศาลออกหมายบังคับคดีเพื่อบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองนั้น โดยระบุจำนวนเงินที่ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองยังมีได้ชำระตามคำสั่งทางปกครอง ทั้งนี้ ไม่ว่าหน่วยงานของรัฐยังไม่ได้บังคับทางปกครองหรือได้ดำเนินการบังคับทางปกครองแล้ว แต่ยังไม่ได้รับชำระเงินหรือได้รับชำระเงินไม่ครบถ้วน

เมื่อหน่วยงานของรัฐยื่นคำขอตามวรรคหนึ่ง ถ้าศาลเห็นว่าคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุดแล้ว ให้ศาลออกหมายบังคับคดีตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีและแจ้งให้เจ้าพนักงานบังคับคดีทราบเพื่อดำเนินการต่อไป โดยให้ถือว่าหน่วยงานของรัฐที่ออกคำสั่งให้ชำระเงินเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษา และให้ถือว่า ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษา

เมื่อศาลออกหมายบังคับคดีแล้ว ให้หน่วยงานของรัฐติดต่อกับกรมบังคับคดี พร้อมทั้งมีหนังสือแจ้งให้ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองทราบว่าศาลได้ตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีเพื่อดำเนินการบังคับคดีแล้ว

เพื่อประโยชน์ในการบังคับคดีตามวรรคหนึ่ง ให้ถือว่าศาลจังหวัด ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี หรือศาลแพ่งอื่นในกรุงเทพมหานคร แล้วแต่กรณี ที่ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล หรือที่ทรัพย์สินที่ถูกบังคับทางปกครองนั้นตั้งอยู่ในเขตศาลมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาด หรือทำคำสั่งในเรื่องใด ๆ อันเกี่ยวกับการบังคับคดี และเป็นศาลที่มีอำนาจในการบังคับคดี”¹⁰

จากบทบัญญัติดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการกำหนดให้มีหลักเกณฑ์ใหม่ในกรณีที่หน่วยงานของรัฐต้องการให้เจ้าพนักงานบังคับคดีดำเนินการบังคับตามคำสั่งทางปกครอง โดยจะต้องดำเนินการยื่นคำขอต่อศาลแพ่งนั้น ผู้ศึกษาเห็นว่าบทบัญญัตินี้ยังไม่สอดคล้องกับ แนวคิด และหลักการในทางกฎหมายมหาชน เนื่องจากการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง เป็นปฏิบัติการทางปกครองประเภทหนึ่ง¹¹ มีวัตถุประสงค์ในกระทำการลงโดยมุ่งหมายให้คำสั่งทางปกครองบรรลุเป็นผลสำเร็จ ซึ่งเป็นอำนาจพิเศษตามหลักของเอกสิทธิ์ของฝ่ายปกครองในอันที่จะสามารถบังคับอย่างใด ๆ ต่อเอกชนหรือผู้ที่ตกอยู่ในบังคับทางปกครองให้ต้องกระทำการตามคำสั่งทางปกครองได้โดยไม่ต้องฟ้องเป็นคดีต่อศาล และไม่จำเป็นต้องมี

¹⁰ มาตรา 63/15 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2562

¹¹ ชาญชัย แสงศักดิ์, อ้างแล้ว หน้า 281.

หมายบังคับคดีของศาล เนื่องจากการไม่มีการฟ้องคดีหรือไม่มีการนำคดีขึ้นสู่ศาล¹² แต่การบังคับคดีนั้นมีความแตกต่างจากการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง โดยเฉพาะฐานอำนาจแห่งการบังคับ เมื่อมาตรการบังคับทางปกครองมีคำสั่งทางปกครองเป็นฐานอำนาจแห่งการบังคับแล้ว การบังคับคดีย่อมมีฐานอำนาจแห่งการบังคับมาจากคำพิพากษา โดยเป็นกรณีที่เอกชนมีข้อพิพาทแก่กัน และไม่สามารถบังคับแก่กันเองได้ จึงจำเป็นต้องมีการนำคดีพิพาทขึ้นสู่ศาล เนื่องจากคู่ความอยู่ในสถานะที่เท่าเทียมกัน จึงต้องใช้อำนาจตุลาการในการตัดสินข้อพิพาท ออกคำบังคับ และหมายบังคับ เพื่อดึงเจ้าพนักงานบังคับคดี ให้ดำเนินการตามคำพิพากษาของศาลต่อไป อีกทั้งยังเป็นกรณีไม่สอดคล้องกับบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560 ประกอบพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542 และระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยการพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ.2543 ที่ได้กำหนดให้อำนาจแก่ศาลปกครองในการพิจารณาบรรดาอรรถคดีต่าง ๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับการใช้อำนาจทางปกครองตามกฎหมาย¹³ รวมถึงให้มีอำนาจในการออกคำบังคับและบังคับคดีเองได้¹⁴ ตลอดจนถึงการกำหนดให้มีเจ้าพนักงานบังคับคดี สังกัด สำนักบังคับคดีปกครอง สำนักงานศาลปกครอง¹⁵ ที่มีคุณสมบัติเฉพาะและผ่านการอบรมจากกรมบังคับคดีเป็นของตนเอง¹⁶

ประการที่สาม ปัญหาข้อขัดข้องในการบังคับทางปกครอง เนื่องจากผู้อยู่ในบังคับทำการชักย้าย ถ้าย้ายทรัพย์สินให้พ้นจากอำนาจของการบังคับ ซึ่งตามมาตรา 63/10 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติมในปี 2562 นั้น กำหนดไว้ว่า

“เพื่อประโยชน์ในการบังคับทางปกครอง ให้เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองมีอำนาจ

(1) มีหนังสือสอบถามสถาบันการเงิน สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนียน ตลาดหลักทรัพย์แห่งประเทศไทย กรมที่ดิน กรมการขนส่งทางบก กรมทรัพย์สินทางปัญญา หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ที่มีหน้าที่ควบคุมทรัพย์สินที่มีทะเบียน เกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง

(2) มีหนังสือขอให้นายทะเบียน พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือบุคคลอื่นผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ระวังการจดทะเบียนหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนที่เกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองไว้เป็นการชั่วคราวเท่าที่จำเป็น เนื่องจากมีเหตุขัดข้องที่ทำให้ไม่อาจยึดหรือ

¹² ฤทัย หงส์ศิริ ผู้แทนศาลปกครอง, บันทึกการประชุม คณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง (ฉบับที่...) พ.ศ. ...สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 9 , 13 กุมภาพันธ์ 2562, หน้า 15.

[Online].available URL: https://www.senate.go.th/v2/files/commission/report/25620422_143128.pdf; 2566(ตุลาคม,15)

¹³ มาตรา 197 รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560

¹⁴ มาตรา 9 และมาตรา 72 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542

¹⁵ มาตรา 75/2 แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542

และระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยการพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ.2543 ข้อ 3

¹⁶ บันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการบังคับคดีตามคำพิพากษาของศาล ระหว่างกรมบังคับคดี กระทรวงยุติธรรม กับสำนักงานศาลปกครอง ลง 28 เมษายน 2558

อายุทรัพย์สินได้ทันที และเมื่อเหตุขัดข้องสิ้นสุดลงให้แจ้งยกเลิกหนังสือดังกล่าว ทั้งนี้ ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการระงับ การจดทะเบียนหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น

หน่วยงานตาม (1) ที่ให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองในการดำเนินการตาม (1) ให้ถือว่าไม่เป็นความผิดตามกฎหมายว่าด้วยธุรกิจสถาบันการเงิน กฎหมายว่าด้วยหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และกฎหมายอื่น

ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามหนังสือของเจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองตามวรรคหนึ่งโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ผู้นั้นมีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา”

จากบทบัญญัติดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการกำหนดให้เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งฯ สามารถมีหนังสือไปสอบถามธนาคาร กรมที่ดิน กรมขนส่ง ฯลฯ เพื่อดำเนินการสืบหาทรัพย์สิน ในกรณีเป็นการบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงิน แต่อย่างไรก็ดี กฎหมายให้อำนาจเพียงสามารถสืบหาทรัพย์สินของผู้ที่ตกอยู่ในบังคับของคำสั่งทางปกครองเท่านั้น และโดยส่วนใหญ่แล้วมักเป็นทรัพย์สินที่มีการจดทะเบียนแสดงความเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ กรณีจึงเกิดเป็นปัญหาว่าเมื่อผู้รับคำสั่งทางปกครองทราบว่าตนอาจตกอยู่ในบังคับของการใช้มาตรการบังคับทางปกครองจากหน่วยงานของรัฐ จึงดำเนินการยกย้าย ถ่ายทรัพย์สินของตนไปให้คู่สมรสหรือบุคคลใกล้ชิด เนื่องจากการดำเนินการตามมาตรา 63/10 นั้น ไม่ได้กำหนดครอบคลุมไปถึงบุคคลที่อาจได้รับการถ่ายโอนทรัพย์สินไป ประกอบกับการใช้มาตรการบังคับทางปกครองตามมาตรา 63/10 นั้น เป็นการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองซึ่งมีผลกระทบต่อสิทธิของบุคคล ต้องตีความโดยเคร่งครัดไม่อาจตีความในทางขยายความได้¹⁷ ดังนั้น จึงเป็นเหตุให้หน่วยงานของรัฐไม่สามารถสืบพบทรัพย์สินได้ เนื่องจากไม่ปรากฏชื่อของผู้ที่ตกอยู่ในมาตรการบังคับทางปกครองเป็นผู้ถือกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินใด ส่งผลให้ไม่สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์ในการออกคำสั่งเรียกให้ผู้ที่อยู่ในบังคับของคำสั่งทางปกครองปฏิบัติตามคำสั่งทางปกครองดังกล่าวได้

ประการสุดท้าย ปัญหาการแจ้งคำสั่งทางปกครองและการอื่น ๆ ซึ่งตามมาตรา 69 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 กำหนดไว้ว่า

“การแจ้งคำสั่งทางปกครอง การนัดพิจารณา หรือการอย่างอื่นที่เจ้าหน้าที่ต้องแจ้ง ให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบอาจกระทำด้วยวาจาก็ได้ แต่ถ้าผู้นั้นประสงค์จะให้กระทำเป็นหนังสือก็ให้แจ้งเป็นหนังสือ

การแจ้งเป็นหนังสือให้ส่งหนังสือแจ้งต่อผู้นั้น หรือถ้าได้ส่งไปยังภูมิลำเนาของผู้นั้นก็ให้ถือว่าได้รับแจ้งตั้งแต่วันที่ไปถึง

ในการดำเนินการเรื่องใดที่มีการให้ที่อยู่ไว้กับเจ้าหน้าที่ไว้แล้ว การแจ้งไปยังที่อยู่ดังกล่าวให้ถือว่าเป็นการแจ้งไปยังภูมิลำเนาของผู้นั้นแล้ว”

¹⁷ บันทึกคณะกรรมการวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง เรื่องเสร็จที่ 322/2563, กองกฎหมายปกครอง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, รายงานผลการปฏิบัติงานของคณะกรรมการวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง ประจำปี พ.ศ.2563 , หน้า 107-109. [Online].available URL: <https://www.krisdika.go.th/data/outsitedata16/file/ReportYear2563.pdf>,2566(ธันวาคม,5)

และตามมาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 กำหนดไว้ว่า

“ในกรณีมีเหตุจำเป็นเร่งด่วนการแจ้งคำสั่งทางปกครองจะใช้วิธีส่งทางเครื่องโทรสารก็ได้ แต่ต้องมีหลักฐานการได้ส่งจากหน่วยงานผู้ให้บริการโทรคมนาคมที่เป็นสื่อในการส่งโทรสารนั้น และต้องจัดส่งคำสั่งทางปกครองตัวจริงโดยวิธีใดวิธีหนึ่งตามหมวดนี้ให้แก่ผู้รับในทันทีที่อาจกระทำได้ ในกรณีนี้ให้ถือว่าผู้รับได้รับแจ้งคำสั่งทางปกครองเป็นหนังสือตามวัน เวลา ที่ปรากฏในหลักฐานของหน่วยงานผู้ให้บริการโทรคมนาคมดังกล่าว เว้นแต่จะมีการพิสูจน์ได้ว่าไม่มีการได้รับหรือได้รับก่อนหรือ หลังจากนั้น”

จากบทบัญญัติดังกล่าว จะเห็นได้ว่าการการแจ้งคำสั่งทางปกครอง การนัดพิจารณาหรือการอย่างอื่น ยังคงกำหนดให้การแจ้งคำสั่งทางปกครองและการอื่น ๆ ตามพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ.2539 ที่เป็นกฎหมายกลางเกี่ยวกับวิธีปฏิบัติราชการทางปกครองของเจ้าหน้าที่นั้น ยังไม่มีบทบัญญัติใดรองรับถึงวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ แต่ยังคงเป็นการแจ้งทางวาจา หรือหนังสือ หรือทางโทรสารในกรณีเร่งด่วน ไม่ปรากฏให้มีการแจ้งคำสั่งทางปกครองและการอื่น ๆ โดยใช้วิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์ แต่อย่างใด ซึ่งหากมีการเปลี่ยนแปลงที่อยู่อาศัยของผู้รับคำสั่งและหน่วยงานของรัฐไม่รับรู้ หรือไม่ว่าด้วยเหตุขัดข้องประการใดก็ตาม หากคำสั่งทางปกครองที่หน่วยงานของรัฐต้องแจ้งนั้นเป็นคำสั่งที่กระทบต่อสิทธิและหน้าที่ของผู้รับคำสั่ง ย่อมก่อให้เกิดผลเสียแก่ผู้รับคำสั่ง ประกอบกับปัจจุบันมีเทคโนโลยีที่ทำให้มีช่องทางในการติดต่อสื่อสาร รับ-ส่งข้อมูลต่าง ๆ สะดวกและหลากหลายมากขึ้น แต่บทบัญญัตินี้ยังคงยังไม่สอดคล้องกับสภาพการในปัจจุบัน ส่งผลให้การปฏิบัติราชการไม่อาจบรรลุผลตามเป้าประสงค์เท่าที่ควร จึงควรแก้ไขเพิ่มเติมให้บทบัญญัตินี้สอดคล้องกับสภาพการณ์ในปัจจุบัน

ดังนั้นแล้วเพื่อให้การใช้มาตรการบังคับทางปกครองมีประสิทธิภาพ เหมาะสมตามสภาพการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้ศึกษาจึงเสนอแนะให้มีการแก้ไขเพิ่มเติมในประเด็นปัญหาดังต่อไปนี้

1. ปัญหาการใช้มาตรการบังคับทางปกครองควบคู่กับการฟ้องคดี เพื่อบังคับตามคำสั่งทางปกครอง ผู้ศึกษาเห็นว่า เพื่อมิให้มีการใช้มาตรการบังคับทางปกครองควบคู่กับการนำคดีขึ้นสู่ศาล ในการบังคับตามคำสั่งทางปกครองในมูลเหตุอย่างเดียวกัน อันเป็นการสร้างภาระแก่ผู้ที่ตกอยู่ในบังคับของการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง อีกทั้งเพื่อเป็นการจำกัดอำนาจทางปกครองของรัฐ มิให้กระทบต่อสิทธิของผู้ที่อยู่ใต้บังคับจนเกินสมควร จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมดังนี้

เดิม มาตรา 63/6 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 กำหนดว่า

“มาตรา 63/6 บทบัญญัติในหมวดนี้มีให้ใช้บังคับกับการบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินหรือให้กระทำหรือละเว้นกระทำในกรณีที่หน่วยงานของรัฐได้ฟ้องคดีต่อศาลและศาลได้มีคำพิพากษาให้ชำระเงินหรือให้กระทำหรือละเว้นกระทำแล้ว

เมื่อศาลได้รับฟ้องคดีตามวรรคหนึ่งไว้แล้ว ห้ามมิให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามส่วนที่ 2 การบังคับตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงิน และส่วนที่ 3 การบังคับตามคำสั่งทางปกครอง ที่กำหนดให้กระทำหรือละเว้นกระทำ เว้นแต่จะได้มีการถอนฟ้อง หรือศาลมีคำสั่งจำหน่ายคดีจากสารบบความเพราะเหตุอื่น ทั้งนี้

ไม่กระทบต่อการดำเนินการตามมาตรการบังคับทางปกครองที่เจ้าหน้าที่ได้ดำเนินการไปก่อนที่ศาลได้รับฟ้องคดี และให้เจ้าหน้าที่ดำเนินการตามมาตรการบังคับทางปกครอง ในส่วนนั้นต่อไปจนแล้วเสร็จ ”

ขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติม เป็น

“ มาตรา 63/6 วรรคสอง หากเจ้าหน้าที่ผู้ทำคำสั่งทางปกครองได้พิจารณาใช้มาตรการบังคับทางปกครองเพื่อให้เป็นไปตามคำสั่งของตนตามบทบัญญัติในหมวดนี้แล้ว ห้ามมิให้ฟ้องคดีต่อศาลเพื่อบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองของตนอีก”

2. ปัญหาอำนาจศาลในการออกคำสั่งบังคับเกี่ยวกับการใช้มาตรการบังคับทางปกครอง ผู้ศึกษาเห็นว่า เพื่อให้การใช้มาตรการบังคับทางปกครองซึ่งเป็นปฏิบัติการทางปกครองประเภทหนึ่งที่มีฐานอำนาจแห่งการบังคับมาจากคำสั่งทางปกครองนั้น มีประสิทธิภาพ สามารถบรรลุผลตามวัตถุประสงค์ของการออกคำสั่งทางปกครองได้ โดยยังสอดคล้องกับบทบัญญัติตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยและกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง และยังสอดคล้องกับหลักเกณฑ์ใหม่ที่กฎหมายได้กำหนดให้เจ้าพนักงานบังคับคดีสามารถดำเนินการบังคับทางปกครองได้แล้วนั้น จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมดังนี้

เดิม มาตรา 63/15 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 กำหนดว่า

“ มาตรา 63/15 ในกรณีที่มีการบังคับให้ชำระเงินและคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุดแล้ว หากหน่วยงานของรัฐที่ออกคำสั่งให้ชำระเงินประสงค์ให้เจ้าพนักงานบังคับคดีในสังกัดกรมบังคับคดีดำเนินการบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองดังกล่าว ให้ยื่นคำขอฝ่ายเดียวต่อศาลภายในสิบปีนับแต่วันที่คำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุด เพื่อให้ศาลออกหมายบังคับคดีเพื่อบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองนั้น โดยระบุจำนวนเงินที่ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองยังมิได้ชำระตามคำสั่งทางปกครอง ทั้งนี้ ไม่ว่าหน่วยงานของรัฐยังไม่ได้บังคับทางปกครองหรือได้ดำเนินการบังคับทางปกครองแล้ว แต่ยังไม่ได้รับชำระเงินหรือได้รับชำระเงินไม่ครบถ้วน

เมื่อหน่วยงานของรัฐยื่นคำขอตามวรรคหนึ่ง ถ้าศาลเห็นว่าคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุดแล้ว ให้ศาลออกหมายบังคับคดีตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีและแจ้งให้เจ้าพนักงานบังคับคดีทราบเพื่อดำเนินการต่อไป โดยให้ถือว่าหน่วยงานของรัฐที่ออกคำสั่งให้ชำระเงินเป็นเจ้าหนี้ตามคำพิพากษา และให้ถือว่า ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองเป็นลูกหนี้ตามคำพิพากษา

เมื่อศาลออกหมายบังคับคดีแล้ว ให้หน่วยงานของรัฐติดต่อกับกรมบังคับคดี พร้อมทั้งมีหนังสือแจ้ง ให้ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองทราบว่าศาลได้ตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีเพื่อดำเนินการบังคับคดีแล้ว

เพื่อประโยชน์ในการบังคับคดีตามวรรคหนึ่ง ให้ถือว่าศาลจังหวัด ศาลแพ่ง ศาลแพ่งกรุงเทพใต้ ศาลแพ่งธนบุรี หรือศาลแพ่งอื่นในกรุงเทพมหานคร แล้วแต่กรณี ที่ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองมีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล หรือที่ทรัพย์สินที่ถูกบังคับทางปกครองนั้นตั้งอยู่ในเขตศาลมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาด หรือทำคำสั่งในเรื่องใด ๆ อันเกี่ยวกับการบังคับคดี และเป็นศาลที่มีอำนาจในการบังคับคดี”

ขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติม เป็น

“มาตรา 63/15 วรรคหนึ่ง ในกรณีที่มีการบังคับให้ชำระเงินและคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุดแล้ว หากหน่วยงานของรัฐที่ออกคำสั่งให้ชำระเงินประสงค์ให้เจ้าพนักงานบังคับคดีดำเนินการบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองดังกล่าว ให้ยื่นคำขอฝ่ายเดียวต่อศาลภายในสิบปีนับแต่วันที่คำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงินเป็นที่สุด เพื่อให้ศาลออกหมายบังคับคดีเพื่อบังคับให้เป็นไปตามคำสั่งทางปกครองนั้น โดยระบุจำนวนเงินที่ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองยังมีได้ ชำระตามคำสั่งทางปกครอง ทั้งนี้ ไม่ว่าหน่วยงานของรัฐยังไม่ได้บังคับทางปกครองหรือได้ดำเนินการบังคับทางปกครองแล้ว แต่ยังไม่ได้รับชำระเงินหรือได้รับชำระเงินไม่ครบถ้วน ”

“มาตรา 63/15 วรรคสาม เมื่อศาลออกหมายบังคับคดีแล้ว ให้หน่วยงานของรัฐติดต่อกับคดียุติการ สำนักงานศาลปกครอง พร้อมทั้งมีหนังสือแจ้งให้ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองทราบว่าศาลได้ตั้งเจ้าพนักงานบังคับคดีเพื่อดำเนินการบังคับคดีแล้ว”

“มาตรา 63/15 วรรคดี เพื่อประโยชน์ในการบังคับคดีตามวรรคหนึ่ง ให้ถือว่าศาลปกครองกลางหรือศาลปกครองส่วนภูมิภาคแล้วแต่กรณี ที่ผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง มีภูมิลำเนาอยู่ในเขตศาล หรือที่ทรัพย์สินที่ถูกบังคับทางปกครองนั้นตั้งอยู่ในเขตศาลมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาด หรือทำคำสั่งในเรื่องใด ๆ อันเกี่ยวกับการบังคับคดี และเป็นศาลที่มีอำนาจในการบังคับคดี”

3. ปัญหาข้อขัดข้องในการบังคับทางปกครอง เนื่องจากผู้อยู่ในบังคับทำการย้าย ถ่ายทรัพย์สินให้พ้นจากอำนาจของการบังคับ ผู้ศึกษาเห็นว่า เพื่อให้ทางราชการสามารถบรรลุวัตถุประสงค์ในการใช้มาตรการบังคับทางปกครองตามคำสั่งทางปกครองที่กำหนดให้ชำระเงิน และเพื่อลดปัญหาข้อขัดข้อง เนื่องจากมีการโอนทรัพย์สินโดยเจตนา ย้าย ถ่ายทรัพย์สิน ให้พ้นจากอำนาจแห่งการบังคับ จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติมดังนี้

เดิม มาตรา 63/10 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 กำหนดว่า

“มาตรา 63/10 เพื่อประโยชน์ในการบังคับทางปกครอง ให้เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองมีอำนาจ

(1) มีหนังสือสอบถามสถาบันการเงิน สหกรณ์ออมทรัพย์ สหกรณ์เครดิตยูเนี่ยน ตลาดหลักทรัพย์ แห่งประเทศไทย กรมที่ดิน กรมการขนส่งทางบก กรมทรัพย์สินทางปัญญา หรือหน่วยงานอื่นของรัฐ ที่มีหน้าที่ควบคุมทรัพย์สินที่มีทะเบียน เกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง

(2) มีหนังสือขอให้นายทะเบียน พนักงานเจ้าหน้าที่ หรือบุคคลอื่นผู้มีอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย ระวังการจดทะเบียนหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนเกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครองไว้เป็นการชั่วคราวเท่าที่จำเป็น เนื่องจากมีเหตุขัดข้องที่ทำให้ไม่อาจยึดหรืออายัดทรัพย์สินได้ทันที และเมื่อเหตุขัดข้องสิ้นสุดลงให้แจ้งยกเลิกหนังสือดังกล่าว ทั้งนี้ ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์เกี่ยวกับการระงับ การจดทะเบียนหรือแก้ไขเปลี่ยนแปลงทางทะเบียนตามกฎหมายว่าด้วยการนั้น

หน่วยงานตาม (1) ที่ให้ข้อมูลแก่เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองในการดำเนินการตาม (1) ให้ถือว่าไม่เป็นความผิดตามกฎหมายว่าด้วยธุรกิจสถาบันการเงิน กฎหมายว่าด้วยหลักทรัพย์และตลาดหลักทรัพย์ และกฎหมายอื่น

ผู้ใดไม่ปฏิบัติตามหนังสือของเจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครองตามวรรคหนึ่งโดยไม่มีเหตุผลอันสมควร ผู้นั้นมีความผิดฐานขัดคำสั่งเจ้าพนักงานตามประมวลกฎหมายอาญา”
ขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติม เป็น

“มาตรา 63/10 วรรคสี่ ให้เจ้าหน้าที่ผู้ออกคำสั่งใช้มาตรการบังคับทางปกครอง มีอำนาจตามมาตรา 63/10 วรรคหนึ่ง (1) (2) เกี่ยวกับทรัพย์สินของผู้ที่อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง ทรัพย์สินของกลุ่มสมรส หรือทรัพย์สินของผู้ที่มีชื่อทางทะเบียนว่าเป็นผู้ที่ได้รับโอนกรรมสิทธิ์ไปจากผู้ที่อยู่ในบังคับของมาตรการบังคับทางปกครอง โดยมีเหตุอันควรเชื่อว่าเป็นการโอนเพื่อให้พ้นจากการบังคับทางปกครองนั้น”

4. ปัญหาการแจ้งคำสั่งทางปกครองและการอื่น ๆ ผู้ศึกษาเห็นว่า เพื่อให้การปฏิบัติงานของรัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ รวดเร็ว และสามารถประยุกต์ใช้เทคโนโลยีที่เปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ให้เกิดประโยชน์สูงสุด จึงสมควรแก้ไขเพิ่มเติม ดังนี้

เดิม มาตรา 69 วรรคแรก และมาตรา 74 แห่งพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 กำหนดว่า

“มาตรา 69 วรรคแรก การแจ้งคำสั่งทางปกครอง การนัดพิจารณา หรือการอย่างอื่นที่เจ้าหน้าที่ต้องแจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบอาจกระทำด้วยวาจาก็ได้ แต่ถ้าผู้นั้นประสงค์จะให้กระทำเป็นหนังสือก็ให้แจ้งเป็นหนังสือ”

“มาตรา 74 ในกรณีมีเหตุจำเป็นเร่งด่วนการแจ้งคำสั่งทางปกครองจะใช้วิธีส่งทางเครื่องโทรสารก็ได้ แต่ต้องมีหลักฐานการได้ส่งจากหน่วยงาน ผู้จัดการโทรคมนาคมที่เป็นสื่อในการส่งโทรสารนั้น และต้องจัดส่งคำสั่งทางปกครองด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งตามหมวดนี้ให้แก่ผู้รับในทันทีที่อาจกระทำได้ ในกรณีนี้ให้ถือว่าผู้รับได้รับแจ้งคำสั่งทางปกครองเป็นหนังสือตามวัน เวลา ที่ปรากฏในหลักฐานของหน่วยงานผู้จัดการโทรคมนาคมดังกล่าว เว้นแต่จะมีการพิสูจน์ได้ว่าไม่มีการได้รับหรือได้รับก่อนหรือ หลังจากนั้น”

ขอเสนอแนะให้แก้ไขเพิ่มเติม เป็น

“มาตรา 69 วรรคแรก การแจ้งคำสั่งทางปกครอง การนัดพิจารณาหรือการอย่างอื่นที่จะต้องแจ้งให้ผู้ที่เกี่ยวข้องทราบ จะต้องทำเป็นหนังสือ และจะแจ้งโดยวิธีทางอิเล็กทรอนิกส์ด้วยก็ได้ หากผู้นั้นประสงค์ให้แจ้งโดยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์”

“มาตรา 74 ในกรณีที่มีความจำเป็นเร่งด่วนให้การแจ้งคำสั่งทางปกครอง การนัดพิจารณา หรือการอย่างอื่น สามารถใช้วิธีทางเครื่องโทรสาร หรือวิธีทางอิเล็กทรอนิกส์ หรือวิธีอื่นใดก็ได้ แต่ต้องมีหลักฐานการได้ส่งจากหน่วยงานผู้จัดการโทรคมนาคมที่เป็นสื่อในการส่งโทรสารนั้น และต้องจัดส่งคำสั่งทางปกครอง หรือเอกสารที่เกี่ยวข้องด้วยวิธีใดวิธีหนึ่งตามหมวดนี้ให้แก่ผู้รับในทันทีที่อาจกระทำได้ ในกรณีนี้ให้ถือว่าผู้รับได้รับแจ้งคำสั่งทางปกครองเป็นหนังสือตามวัน เวลา ที่ปรากฏในหลักฐานของหน่วยงานผู้จัดการโทรคมนาคมดังกล่าว เว้นแต่จะมีการพิสูจน์ได้ว่าไม่มีการได้รับหรือได้รับก่อนหรือ หลังจากนั้น”

เอกสารอ้างอิง

ชาญชัย แสวงศักดิ์. คำอธิบายกฎหมายปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ 31. (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2565). หน้า 281.

พนารัตย์ มาศนมาดล. กฎหมายปกครอง. พิมพ์ครั้งที่ 4. (กรุงเทพฯ : วิญญูชน, 2566). หน้า 46-47.

บันทึกการประชุม คณะกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างพระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง (ฉบับที่...) พ.ศ. ...สภานิติบัญญัติแห่งชาติ ครั้งที่ 9 , 13 กุมภาพันธ์ 2562, หน้า 15.

[Online].available URL:

https://www.senate.go.th/v2/files/commission/report/25620422_143128.pdf

บันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการบังคับคดีตามคำพิพากษาของศาล ระหว่างกรมบังคับคดี กระทรวงยุติธรรม กับสำนักงานศาลปกครอง ลง 28 เมษายน 2558

บันทึกคณะกรรมการวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง เรื่องเสร็จที่ 322/2563, กองกฎหมายปกครอง สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา , รายงานผลการปฏิบัติงานของคณะกรรมการวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง ประจำปี พ.ศ.2563 , หน้า 107-109. [Online].available URL:

<https://www.krisdika.go.th/data/outsidedata16/file/ReportYear2563.pdf>

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ.2560

พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปกครองและวิธีพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ. 2542

พระราชบัญญัติวิธีปฏิบัติราชการทางปกครอง พ.ศ. 2539 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2562

ระเบียบของที่ประชุมใหญ่ตุลาการในศาลปกครองสูงสุดว่าด้วยการพิจารณาคดีปกครอง พ.ศ.2543